

R a p o r t

z ankiety na temat przewodów naukowych i działalności uczelnianych rad dyscyplin w dyscyplinie nauki o kulturze i religii

1

Dyscyplina nauki o kulturze i religii została powołana Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 20 września 2018 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. 2018 poz. 1818) – jako wynik połączenia trzech dawnych dyscyplin: etnologii, kulturoznawstwa i religioznawstwa, które funkcjonowały w dziedzinie nauk humanistycznych na mocy Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz.U. 2011 nr 179 poz. 1065). Jednak – na mocy aktualnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych (Dz.U. 2022 poz. 2202) – od dyscypliny nauki o kulturze i religii została oddzielona dyscyplina etnologia i antropologia kulturowa, wskutek czego ta pierwsza **obejmuje obecnie** już tylko **dawne kulturoznawstwo i religioznawstwo**. Owo oddzielenie ma jednak tymczasem charakter czysto formalny, gdyż w praktyce rady naukowe dyscypliny NoKiR działają w poszczególnych uczelniach w dotychczasowym składzie, obejmując tym działaniem zakres sprzed ewaluacji.

Pismem z 22 października 2022 r. – sformułowanym w imieniu całego środowiska kulturoznawców polskich – Przewodnicząca Komitetu Nauk o Kulturze PAN zwróciła się do ministra edukacji i nauki z postulatem przywrócenia w dziedzinie nauk humanistycznych dyscypliny o nazwie „kulturoznawstwo”. W reakcji na to pismo – i na podobny list Prezesa Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego z 27 października 2022 r., który jednak szedł dalej, domagając się przemianowania całej dyscypliny nauki o kulturze i religii na kulturoznawstwo – Zarząd Polskiego Towarzystwa Religioznawczego podjął 9 grudnia 2022 r. uchwałę, w której postuluje szeroką konsultację środowiskową w sprawie ewentualnej zmiany nazwy wspólnej dyscypliny oraz wyraża gotowość do dyskusji na ten temat z PTK oraz z KNoK PAN: religioznawcy opowiadają się za zachowaniem dyscypliny nauki o kulturze i religii lub przemianowaniem jej na „kulturoznawstwo i religioznawstwo”.

2

W wyniku ewaluacji działalności naukowej za l. 2017-2021 Komisja Ewaluacji Nauki podjęła w czerwcu 2022 r. uchwały w sprawie kategorii naukowych proponowanych dla podmiotów w ramach poszczególnych dyscyplin naukowych i artystycznych; biorąc pod uwagę te uchwały, minister edukacji i nauki przyznał – w drodze decyzji administracyjnych – kategorie naukowe A+, A, B+, B albo C.

W dyscyplinie nauki o kulturze i religii ewaluacją zostało objętych 20 uczelni i instytutów PAN. Z tego:

– kategorię A+ otrzymały 2 podmioty:

Instytut Sławistyki PAN,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu;

– kategorię A otrzymało 9 podmiotów:

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie,
Akademia Ignatianum w Krakowie,
Instytut Archeologii i Etnologii PAN,
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny z siedzibą w Warszawie,
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy,
Uniwersytet Łódzki,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
Uniwersytet Śląski w Katowicach,
Uniwersytet Wrocławski (po odwołaniu);

– kategorię B+ otrzymało 7 podmiotów:

Akademia Kujawsko-Pomorska w Bydgoszczy (po odwołaniu),
Instytut Kultur Śródziemnomorskich i Orientalnych PAN,
Uniwersytet Gdański,
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie,
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu,
Uniwersytet Warszawski;

– kategorię B otrzymał 1 podmiot:

Uniwersytet w Białymstoku;

– kategorię C otrzymał 1 podmiot:

Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy.

A zatem w wyniku ewaluacji 18 jednostek otrzymało prawo do nadawania stopnia doktora i doktora habilitowanego w dyscyplinie nauki o kulturze i religii (art. 185 ust. 1 i art. 218 ust. 1 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce:

„Uprawnienie do nadawania stopnia doktora (i doktora habilitowanego) posiadają uczelnia, instytut PAN, instytut badawczy albo instytut międzynarodowy, które w danej dyscyplinie posiadają kategorię naukową A+, A albo B+”, Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.).

Przed ewaluacją takie uprawnienia miało 7 podmiotów:

Instytut Archeologii i Etnologii PAN,
SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny z siedzibą w Warszawie,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie,
Uniwersytet Łódzki,
Uniwersytet Śląski w Katowicach,
Uniwersytet Warszawski

(ale tylko 6 z nich korzystało z prawa do nadawania stopnia doktora habilitowanego), zaś prawo do nadawania samego tylko stopnia doktora w tej dyscyplinie miało następne 7 podmiotów:

Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie,
Akademia Ignatianum w Krakowie,
Instytut Sławistyki PAN,
Uniwersytet Gdański,
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
Uniwersytet Opolski,
Uniwersytet Wrocławski

(ale tylko 5 z nich korzystało z tego prawa).

Od czternastu (de facto dwunastu) do osiemnastu, a jeśli chodzi o przewody habilitacyjne: od siedmiu (de facto sześciu) do osiemnastu – **trzy razy więcej!** – podmiotów z uprawnieniami to wielki **skok, który w przyszłości może przynieść odczuwalne zmiany kadrowe w środowisku kulturoznawczym**. I tak na przykład w Bydgoszczy, gdzie dotąd żadna uczelnia nie wypromowała doktora w naszej dyscyplinie, uprawnienia do nadawania stopnia doktora i doktora habilitowanego uzyskały dwa podmioty, a nauki o kulturze i religii prowadzą w sumie trzy uczelnie – tak jak w Krakowie czy w Warszawie.

3

Po zapoznaniu się z wynikami ewaluacji komisja rozesłała do dwudziestu uczelni i instytutów PAN ankietę mającą na celu: po pierwsze – skompletowanie tematów doktoratów i habilitacji w dyscyplinie nauki o kulturze i religii od r. 2019 (tj. po powołaniu nowej dyscypliny) do r. 2022; po wtóre – porównanie przyjętych w jednostkach procedur w postępowaniach awansowych, realizowanych przez nowo utworzone rady naukowe dyscypliny; wreszcie po trzecie – zebranie opinii, co w tych postępowaniach dobrze funkcjonuje, a co wyraźnie nie działa. W ciągu paru miesięcy udało się zgromadzić komplet odpowiedzi (informacja o przyjętych procedurach i pełny wykaz przeprowadzonych postępowań w załączniku nr 1).

Jak wynika z ankiety, w l. 2019-2022 w dyscyplinie nauki o kulturze i religii nadano 51 osobom stopień doktora habilitowanego i obroniono 164 doktoraty; aż 20 przewodów habilitacyjnych zakończyło się niepowodzeniem, 5 razy odmówiono nadania stopnia doktora (zestawienie w załączniku nr 2).

Wyodrębnienie z tej masy dysertacji i opublikowanych monografii tych, które można określić jako stricte kulturoznawcze, nie jest zadaniem łatwym. Przede wszystkim ryzykowne jest sądenie o profilu prac na podstawie samych ich tytułów – podane dalej obliczenia i wyniki mogą więc być tylko szacunkowe.

Najprościej jest wskazać prace o charakterze religioznawczym i monografie z obszaru klasycznie rozumianej etnografii, etnologii i antropologii kulturowej (powiązane z badaniem rytuałów i wierzeń religii poeuropejskich, kultur natywnych, prezentujące materiały z etnograficznych badań terenowych itp.) – charakter czysto etnologiczny czy też antropologicznokulturowy albo z kolei czysto religioznawczy można stwierdzić w wypadku

12 rozpraw habilitacyjnych i 34 doktoratów. Nb. od prac stricte kulturoznawczych stosunkowo łatwiej jest oddzielić prace religioznawcze niż te o charakterze antropologicznokulturowym. Po odjęciu jednych i drugich charakter kulturoznawczy – uwzględniając zakres tematyczny i metodologie w znacznej mierze kulturoznawcze (np. *art base reserach*, analizy pamięci kulturowej, mobilności kulturowej, optyka zwrotu performatywnego, badania naturo-kultury itd.) – ma z podanej na początku liczby 40 habilitacji i 130 doktoratów, to jest bez mała 79% wszystkich habilitacji i doktoratów w dyscyplinie nauki o kulturze i religii. W tej grupie dysertacji mamy jednak wiele prac interdyscyplinarnych i dziedzinowo pogranicznych.

Linie demarkacyjną pomiędzy obszarem nauk o kulturze i religii a domeną nauk o sztuce wyznaczyć jest już o wiele trudniej. Prace teatrologiczne, filmoznawcze, prace poświęcone problematyce krytyki sztuki i praktyk kuratorskich, a także te poświęcone sztuce intermedialnej oraz mające charakter medioznawczy broniące są obecnie – zależnie od ośrodka – a to w dyscyplinie nauki o sztuce, to znów w naszej dyscyplinie, a przecież nie różnią się, jeśli chodzi o ich zakres. (Przykładowo prace filmoznawcze i teatrologiczne na UAM czy UŁ broniące są w ramach nauk o kulturze i religii, a na UJ – w ramach nauk o sztuce). Warto to odnotować, ponieważ przykład ten pokazuje, że na dobrą sprawę żadne kryterium – ani ustawowe czy instytucjonalno-administracyjne, ani też merytoryczno-problemowe, ani w końcu metodologiczne – nie jest wystarczające dla wyraźnego oddzielenia prac kulturoznawczych od prac z obszaru nauk o sztuce. Gdyby jednak wyłączyć z puli prac o charakterze kulturoznawczym te ściśle filmoznawcze i teatrologiczne (nie posługujące się teoriami kulturoznawczymi), to i tak charakter kulturoznawczy miałyby 35 habilitacji i 123 doktoraty (w tym ok. 30 prac interdyscyplinarnych: sławistycznych, bałkanistycznych, politologicznych, medioznawczych itd., mających jednak wyraźny komponent kulturoznawczy) – daje to 73% ogółu prac w dyscyplinie nauki o kulturze i religii.

Licząc więc tak lub inaczej, **ok. ¾ habilitacji i doktoratów uzyskanych w l. 2019-2022 w dyscyplinie nauki i kulturze i religii – obejmującej dawną etnologię, dawne kulturoznawstwo i dawne religioznawstwo – było pracami stricte kulturoznawczymi.**

W odpowiedziach na ankietę wyraźnie rysuje się specyfika poszczególnych ośrodków. I tak w wypadku postępowań przeprowadzonych na Uniwersytecie Jagiellońskim charakter religioznawczy albo antropologiczny miało 11 doktoratów (tj. ⅓) i 4 habilitacje (tj. aż ⅔); z kolei na Uniwersytecie Warszawskim 6 (z ogólnej liczby 14 uwieńczonych powodzeniem) postępowań habilitacyjnych przeprowadzonych to tematy etnologiczne albo religioznawcze. Jeśli chodzi o Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, to ma on swoją wyraźną specyfikę: 4 na 6 obronionych tam rozpraw doktorskich ma charakter ściśle etnograficzny czy etnologiczny (np. *Pobożność ludowa wschodniego pogranicza kulturowego na przykładzie południowego Podlasia, Len w polskiej kulturze tradycyjnej*). Natomiast w wypadku Uniwersytetu Śląskiego w zasadzie wszystkie habilitacje miały charakter kulturoznawczy.

Wśród doktoratów i habilitacji stricte kulturoznawczych dominują zakresowo badania nad zjawiskami kultury współczesnej (ze sfery dyskursów popularnych, cyberkultury, narracji serialowych, muzyki, polityk ekologicznych). Stosunkowo niewiele młodych badaczek i badaczy (ok. 12-14 rozpraw, a więc mniej niż ⅓) podejmuje tematy z zakresu kulturoznawstwa historycznego, z pogranicza historii kultury oraz historii idei, socjologii historycznej, historii literatury itp.

Rzuca się w oczy duża liczba – aż 20, czyli **ponad ¼ – postępowań habilitacyjnych zakończonych niepowodzeniem**. Jedną z przyczyn mógł być zauważalny pęd do składania w ostatniej chwili – a więc nie zawsze należycie przygotowanych – wniosków o przeprowadzenie procedury według przepisów starej ustawy. Większość tych postępowań zakończonych odmową nadania stopnia (11) odbyła się na Uniwersytecie Śląskim, który wziął na siebie niewdzięczne zadanie odsiania rzeczy nieudanych czy niedokończonych. (Na UW i na UJ takich postępowań zdarzyło się po 3, na UAM – 2, na UŁ – 1, na SWPS nie było ich w ogóle).

Dziewięć uczelni: Akademia Ignatianum w Krakowie, SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny z siedzibą w Warszawie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Wrocławski, przekazało komisji dokumenty regulujące szczegółowo procedury związane z nadawaniem stopnia doktora i doktora habilitowanego w dyscyplinie nauki o kulturze i religii.

Zmiany wprowadzone Ustawą z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2023 poz. 212) wywołają zapewne z kolei nowelizację regulacji uczelnianych. Niemniej warto się im przyjrzeć w tymczasowym kształcie.

Wszystkie regulacje opierają się, oczywiście, na szkieletcie skopiowanym z Ustawy, ale są w niektórych punktach bardzo odmienne z powodu różnic instytucjonalnych wynikających z wielkości i ustroju wewnętrznego uczelni, w tym szczególnie powiązania uczelnianych jednostek z dyscyplinami i dziedzinami (jednostki jedno- i wielodyscyplinowe), a także liczebności dyscypliny nauki o kulturze i religii oraz innych dyscyplin w obrębie dziedziny. Od tych czynników zależy, czy rady są dziedzinowe, czy też jedno- albo wielodyscyplinarne; czy są tożsame z radami jednostek; czy działają samodzielnie, czy część swoich uprawnień w postępowaniach doktorskich cedują na komisje doktorskie.

Regulacje w niewielkim stopniu doprecyzowują kwestie merytoryczne, dotyczące wymogów stawianych rozprawom doktorskim czy recenzjom w obu typach postępowania.

W postępowaniach doktorskich występuje niewiele istotnych różnic. Pewne kwestie mogą wskazywać na problemy, jakie uczelnie napotykają w związku z prowadzeniem postępowań, nawet jeśli nie decydują się na ich sztywne ujęcie w przepisach (np. obowiązujący w UMCS nakaz informowania rektora o postępowaniach promotorskich poza uczelnią).

W kilku sprawach występują zauważalne różnice, o których warto wspomnieć. Po pierwsze, kto wskazuje kandydatów na recenzentów: wszystkie osoby z rady (lub ekwiwalentnego organu); kilka osób z rady (lub organu) działających zgodnie; specjalnie powołany zespół; komisja doktorska; przewodniczący; promotorzy? Warte przedyskutowania jest kwestia udziału w tym punkcie postępowania promotorów – wykładnia i orzecznictwo Rady Doskonałości Naukowej coraz bardziej zmiernają w stronę uznania, że promotor jest stroną w postępowaniu (a ponieważ recenzenci występują w roli biegłych, być może zatem także i oni powinni być wyłączeni z dalszych etapów postępowania). Po wtóre, jakie są możliwe konkluzje recenzji: pozytywna albo negatywna – czy także warunkowa? Po trzecie,

brak egzaminu doktorskiego w przypadku uczestników szkół doktorskich, zapewne w uznaniu, że ich ukończenie jest zarazem potwierdzeniem uzyskania wykształcenia na poziomie 8 PRK – poza nielicznymi wyjątkami, jak UW czy Akademia Ignatianum, egzamin obowiązuje tylko eksternów i absolwentów kończących się właśnie studiów doktoranckich.

Jeśli chodzi o postępowania habilitacyjne, to uszczegółowienia dotyczą wskazania kandydatów na recenzentów i członków komisji oraz przebiegu kolokwium habilitacyjnego (które w większości uczelni przypomina obecnie obronę rozprawy doktorskiej: autoreferat, dyskusja w odniesieniu do autoreferatu i do recenzji).

W różnych uczelniach wyrażono wątpliwości dotyczące paru rozstrzygnięć ustawowych (w brzmieniu tekstu Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r.): po pierwsze, czy dwie recenzje negatywne powinny przesądzać o wyniku postępowania habilitacyjnego (co oznacza, że merytoryczną decyzję w postępowaniu opartym na kryteriach jakościowych podejmują w istocie dwie osoby spośród siedmiu tworzących komisję) – czy raczej trzy albo w ogóle; po wtóre, jaka jest, w związku ze zwiększoną rangą recenzji, rola członka komisji.

Nb. wielokrotnie kwestionowane zobowiązanie do przeprowadzenia kolokwium habilitacyjnego pomimo dwóch lub więcej negatywnych recenzji przesądzających o wyniku postępowania zostało zniesione w nowelizacji Ustawy z dnia 13 stycznia 2023 r.

Poza tym kłopotliwe w praktyce są niektóre kwestie pominięte w Ustawie lub, przeciwnie, wyraźnie w niej zapisane, ale niewykonalne: kwestia pierwszej wymiany korespondencji między Radą Doskonałości Naukowej a uczelniami w sprawie wszczęcia postępowania habilitacyjnego; kwestia dokumentacji (załączników z dorobkiem) wniosków habilitacyjnych; kwestia domniemania zgody recenzentów doktoratów i habilitacji; kwestia – pozostających martwą literą – zapisów dyscyplinujących w wypadku spóźnień recenzentów.

Zmiany wprowadzone Ustawą z 13 stycznia 2023 roku (o zmianie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) wywołają zapewne z kolei nowelizację regulacji uczelnianych. Najważniejsze zmiany ustawowe dotyczą: po pierwsze – uznania RDN za organ wyższego stopnia w postępowaniach o nadanie stopnia; po wtóre – wskazania wprost, że w głosowaniach o nadanie stopnia mogą brać udział wyłącznie osoby zatrudnione na stanowisku profesora lub profesora uczelni; po trzecie – powrotu do publicznego charakteru obrony rozprawy doktorskiej oraz kolokwium habilitacyjnego.

4

Po dyskusji nad niniejszym raportem, odbytej na posiedzeniu Komitetu Nauk o Kulturze PAN w dniu 10 maja 2023 roku, Komisja rekomenduje:

- po pierwsze, **dążenie do ujednoczenia procedur w postępowaniach habilitacyjnych i doktorskich**, aby przeciwdziałać wyszukiwaniu przez kandydatów i kandydatki najłatwiejszej procedury w kraju;
- po wtóre, **porozumienie** między osiemnastoma podmiotami mającymi uprawnienia do nadawania stopnia doktora habilitowanego w dyscyplinie nauki o kulturze i religii **w sprawie przebiegu i znaczenia kolokwium habilitacyjnego**;

– po trzecie, **kontynuowanie dialogu ze środowiskiem religioznawców**, reprezentowanych przez Polskie Towarzystwo Religioznawcze, na temat dalszej integracji albo rozłączenia się obu dyscyplin i **przedsięwzięcie uzgodnionych kroków w Ministerstwie Edukacji i Nauki** w kwestii nazw/y dyscyplin/y po jesiennych wyborach parlamentarnych: albo przemianowanie nauk o kulturze i religii na kulturoznawstwo i religioznawstwo, albo powrót do dwóch odrębnych dyscyplin;

– po czwarte, zorganizowanie przez Komitet Nauk o Kulturze PAN w nowej kadencji 2024-2027 **środowiskowej dyskusji nad tożsamością polskiego kulturoznawstwa jako odrębnej dyscypliny humanistycznej**, dla której punktem wyjścia mogłoby być *Dokument programowy kulturoznawstwa* opracowany przez KNoK PAN w 2010 roku – z jego odpowiedziami na pytania o usytuowanie kulturoznawstwa w obrębie współczesnej wiedzy naukowej, o dyscypliny naukowe, z którymi sprzęgają się praktyki badawcze kulturoznawstwa, o kulturoznawczy sens pojęcia kultury, o charakter i konsekwencje kulturowego zróżnicowania we współczesnym świecie, o relację między wiedzą i działaniem, kulturoznawstwem i animacją kultury czy sztukami społecznymi.

*Komisja ds. oceny przewodów naukowych i monitorowania uczelnianych Rad
Dyscyplin w dyscyplinie nauki o kulturze i religii w składzie:*

prof. dr hab. Leszek Kolankiewicz (przewodniczący)

dr hab. Iwona Kurz, prof. UW

prof. dr hab. Małgorzata Leyko

dr hab. Tomasz Majewski, prof. UJ

prof. dr hab. Ryszard Nycz

10 maja 2023 roku